

TEORETIČNA PODLAGA ANALIZE PLAČILNE BILANCE IN NJENEGA VPLIVA NA GOSPODARSKO RAST

Andreja Strojjan

1. UVOD

Najpomembnejši cilji, ki jih želi doseči država prek ukrepov ekonomske politike so običajno: zadovoljiva stopnja gospodarske rasti, nizka stopnja inflacije, polna zaposlenost, vzdržen fiskalni položaj in vzdržen saldo tekočega računa plačilne bilance. Zadnje pomeni takšen saldo tekočega računa, ki so ga nerezidenti države pripravljene financirati in je vzdržen na daljši rok.

Plačilna bilanca sodi med temeljne makroekonomske statistike države. Zbirno prikazuje gospodarske odnose s tujino in odseva tako notranje kot tudi zunanje pogoje gospodarjenja. V Sloveniji imajo gospodarski odnosi s tujino velik delež v bruto domačem proizvodu. Poznavanje in razumevanje dejavnikov, ki vplivajo na mednarodno menjavo blaga, storitev in imetij je zato pomembno pri načrtovanju ukrepov ekonomske politike, saj ti dejavniki vplivajo tudi na rast bruto domačega proizvoda.

Empirične raziskave kažejo, da so odprta gospodarstva v zadnjih treh desetletjih rasla dosti hitreje kot visoko zaščitena gospodarstva. Države, kjer je menjava prosta, imajo koristi na štirih področjih (Knight, Scacciavillani, 1998, str. 7):

velik mednarodni trg omogoča prelivanje tehnoloških znanj iz tujine (*spillover effects*),
v sektorju raziskav in razvoja so prisotne ekonomije obsega,
veliko mednarodno tržišče nudi večji dobiček inovatorjem,
izogibanje ponovnemu vlaganju napora v enake ali podobne raziskave in enake ali podobne razvojne projekte.

V nadaljevanju najprej prikazujemo kazalce, s pomočjo katerih lahko ocenimo, kakšen je pomen ekonomskih odnosov s tujino za slovensko gospodarstvo. Temu sledi obravnava različnih pristopov k analizi plačilne bilance, in predvsem njenega tekočega računa. Z razvojem se način analize plačilne bilance spreminja. Najprej na kratko opisujemo Mundell-Flemingov model in nato še analizo plačilne bilance kot investicijsko varčevalne vrzeli. Ker je izvoz za Slovenijo pomemben dejavnik rasti, prikazujemo v naslednjem poglavju teorijo izvozno spodbujene rasti. Zaključujemo z obravnavo vpliva necenovne konkurenčnosti na tok menjave blaga med gospodarstvi.

2. TEMELJI ANALIZE PLAČILNE BILANCE IN NJENEGA TEKOČEGA RAČUNA

Plačilna bilanca je sestavljena iz tekočega ter kapitalskega in finančnega računa. V tekočem računu spremljamo tokove blaga in storitev med rezidenti in nerezidenti¹. Tu spremljamo tudi tekoče transferje (blaga, storitev ter finančnih imetij). V kapitalskem in finančnem računu beležimo tokove finančnih imetij.

Plačilno bilanco lahko sestavimo za poljubno obdobje. Običajno se sestavlja mesečno, četrtno in letno. Predstavlja spremembe, ki so nastale med dvema stanjema mednarodnih naložb. Zajema le

¹ Rezident je institucionalna enota, ki ima na ozemlju države bivališče, mesto proizvodnje (središče poslovne dejavnosti) ali drugo lokacijo, na kateri ali s katere opravlja ali ima namen opravljati ekonomsko dejavnost in/ali ekonomske transakcije v znatnem obsegu za nedoločeno ali določeno, vendar daljše, obdobje (System of National Accounts, 1993, str. 319).

transakcije - po načelu fakturirane realizacije - med rezidenti ter nerezidenti in ne plačil. Je zapis tokov in ne stanj².

Kot kazalec pomena tujine za domače gospodarstvo in kot merilo odprtosti ekonomije običajno uporabljamo zunanjetrgovinski koeficient. Ta primerja vrednost izvoza ter uvoza blaga in storitev z bruto domačim proizvodom (v nadaljevanju BDP) in kaže na relativno pomembnost mednarodne menjave za narodno gospodarstvo. Bolj odprta je država, pomembnejši so običajno zanjo odnosi s tujino in plačilnobilančni položaj države. Odnosi s tujino so pomembni tudi za Slovenijo, kar kaže spodnja tabela.

Tabela 1: Izvoz in uvoz blaga in storitev ter BDP v mio USD in zunanjetrgovinski koeficient Slovenije v obdobju od leta 1992 do leta 1997

	IZVOZ		UVOZ		BDP	ZT
	Blago	Storitve	Blago	Storitve		
1992	6683	1219	5892	1039	12523	118,4
1993	6083	1393	6237	1017	12673	116,2
1994	6830	1804	7168	1129	14386	117,7
1995	8350	2023	9305	1392	18744	112,4
1996	8370	2127	9252	1423	18858	112,3
1997	8407	2043	9179	1453	18202	115,8

Vir: Bilten Banke Slovenije in izračun.

Glede na vrednost zunanjetrgovinskega koeficienta lahko rečemo, da spada Slovenija med odprta gospodarstva³. Ostali kazalci zunanjega sektorja za Slovenijo so razvidni iz *tabele 2*.

Poznavanje plačilne bilance je pomembno iz naslednjih razlogov:

- Plačilna bilanca je osnovni element denarne politike.
- Določa gibanja v deviznih rezervah.
- Odraža mednarodno sodelovanje.
- Kaže mednarodno konkurenčnost gospodarstva.

Poznavanje plačilnobilančnih tokov je pomembno tudi zato, ker vpliva agregat ekonomskih tokov med državami na finančne spremenljivke, kot so obrestne mere in devizni tečaj, ki so osnova odločanja. Važno je, kako so transakcije financirane in kako agregati vplivajo na devizni trg.

Saldo tekočega računa je odraz stanja makroekonomskih politik in informacija o obnašanju ekonomskih subjektov. Je tudi kazalec zunanjega (ne)ravnotežja. Meri del spremembe v tuji aktivni gospodarstva, ki je posledica transakcij. Primanjkljaj tekočega računa plačilne bilance ne pomeni nujno potrebe po prilagoditvi, ker je lahko le začasen. Stalno prisoten primanjkljaj v tekočem računu pa zahteva ustrezen odziv ekonomske politike.

Neugodna gibanja v izvozu in uvozu blaga, ki privedejo do primanjkljaja tekočega računa plačilne bilance imajo posledice tudi v realnem delu gospodarstva. Prizadenejo proizvodno aktivnost in domačo zaposlenost v posameznih sektorjih gospodarstva.

² Stanja (istih) postavk so razvidna iz prikaza stanja mednarodnih naložb. Za Slovenijo je bila navedena tabela sestavljena za stanja konec let 1994, 1995, 1996 in 1997 (Bilten Banke Slovenije, november 1998, str. 65-66).

³ Vrednost zunanjetrgovinskega koeficienta za ZDA je v letu 1997 znašala 24,9%, za Nizozemsko pa 104,0%.

Tabela 2: Kazalci zunanjega sektorja gospodarstva v obdobju 1992-1997

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1. Saldo tekočega računa						
- v mio USD	926,2	191,9	600,1	-22,8	39,0	36,6
- v % BDP	7,4	1,5	4,2	-0,1	0,2	0,2
2. Mednarodne dev. rezerve						
- v mio USD (stanje 31.12.)	1163,7	1566,5	2763,2	3425,7	4124,1	4376,9
- v % BDP	9,3	12,4	19,2	18,3	21,9	24,0
- v mesecih uvoza (bl.+storitve)	2,0	2,6	4,0	3,8	4,6	4,9
3. Zunanji dolg						
- v mio USD (stanje 31.12.)	1741,0	1873,0	2258,0	2970,0	4010,0	4176,0
- v % BDP	13,9	14,8	15,7	15,7	21,3	23,2
- delež v izvozu bl.+storitev	22,0	25,1	26,2	28,6	38,2	40,0
4. Devizne rezerve / zunanji dolg	66,8	83,6	122,4	115,3	102,8	104,8

Vir: Bilten Banke Slovenije in izračun.

Pristop k analizi plačilne bilance in njenega tekočega računa se je v času spreminjal in je odvisen tudi od razvitosti gospodarstva. Pri analizi so pomembni različni plačilnobilančni prikazi, ki jih bomo zato opredelili naprej. V nadaljevanju opisujemo različne pristope k analizi (tekočega računa) plačilne bilance: od Mundell-Flemingovega modela iz 60-ih let do analize tekočega računa kot investicijsko varčevalne vrzeli ter novejših teorij.

Plačilna bilanca kot celota ne more biti nikdar v primanjkljaju ali presežku zaradi načela dvojnega knjigovodstva⁴. O presežku ali primanjkljaju plačilne bilance govorimo le, ko imamo v mislih nek prerez plačilne bilance. Najpogostejši so naslednji prezezi:

Saldo tekočih transakcij. Vse ostale postavke nam povedo, kako je primanjkljaj ali presežek tekočega računa financiran. Primanjkljaj (presežek) v tekočem računu je financiran z neto pritoki (odtoki) kapitala ali z zmanjšanjem (povečanjem) deviznih rezerv.

Trgovinska bilanca kaže prispevek neto izvoza blaga posamezne države k povečanju njene zunanje kupne moči.

Osnovna bilanca (basic balance) je vsota bilance tekočega računa in bilance dolgoročnih portfolio transakcij in direktnih investicij.

Celotni saldo (overall balance) zajema saldo tekočega dela plačilne bilance skupaj z vsemi kapitalskimi in finančnimi transakcijami, ki se ne pojmujejo kot viri financiranja. Enaka je spremembam v mednarodnih denarnih, t.j. uradnih rezervah⁵. Pod črto so spremembe v neto tuji aktivni monetarnih oblasti in neavtonomni viri financiranja. Ta bilanca je pomemben kazalec zunanjega plačilnega položaja. Primanjkljaji so običajno financirani z zmanjšanjem neto tuje aktive, ki kaže obseg financiranja plačilnih neravnotežij s strani centralne banke (v primeru trdnih deviznih tečajev) oz. uravnavanja neravnotežij posredno z intervencijo na deviznih trgih (v primeru sistema drsečega deviznega tečaja).

⁴ Morebitne napake so prikazane v posebni postavki neto napake in izpustitve.

⁵ Vključitev deviznih rezerv bank k mednarodnim denarnim rezervam je odvisna od stopnje nadzora, ki ga ima centralna banka nad temi sredstvi.

2.1. Mundell-Flemingov model

Mundell-Flemingov model je razširitev IS-LM modela na odprto gospodarstvo. Omogoča analizo ukrepov ekonomske politike ob predpostavkah različne stopnje mednarodne mobilnosti kapitala in različnih sistemov oblikovanja deviznega tečaja ter analizo vplivov sprememb v vrednosti posameznih spremenljivk modela na tekoči račun plačilne bilance. Predpostavke Mundell-Flemingovega modela so (Delakorda, 1995, str. 11):

- Gospodarstvo se ne nahaja v točki polne zaposlenosti.
- Cene so rigidne.
- Veljati mora Marshall-Lernerjev pogoj.
- Povpraševanje po denarju ni odvisno od portfelja posameznikov.
- Hitrost prilagajanja na trgu blaga je enaka kot na denarnem trgu.

Mundell-Flemingov model izhaja iz predpostavke hkratnega doseganja notranjega ravnotežja (visoka zaposlenost) in zunanjega ravnotežja (ravnotežje v plačilni bilanci)⁶. Model sestavljajo naslednje enačbe:

$$Y = A(Y, G, i) + NX(Y, E) \quad (2.1)$$

$$M/P = L(Y, i) \quad (2.2)$$

$$NX(Y, E) + KN(i) = 0 \quad (2.3)$$

Pomen oznak:

- Y - realni nacionalni dohodek,
- A - funkcija realne domače absorpcije,
- G - javna poraba,
- i - realna obrestna mera,
- NX - funkcija salda trgovinske bilance,
- M/P - realna ponudba denarja,
- L - funkcija realnega povpraševanja po denarju,
- E - realni devizni tečaj,
- KN - funkcija salda kapitalne bilance.

Enačba (2.1) kaže ravnotežje na trgu blaga, enačba (2.2) na denarnem trgu in enačba (2.3) ravnotežje v plačilni bilanci. V odprtem gospodarstvu ločimo, za razliko od zaprtega gospodarstva, absorpcijo (A) od agregatnega povpraševanja (Y). Absorpcija meri izdatke rezidentov za domače in uvoženo blago ter storitve. Agregatno povpraševanje zajema poleg absorpcije še saldo trgovinske bilance (NX).

Učinek realne deprecijacije na tekoči račun plačilne bilance je negotov. Pogoje, da deprecijacija izboljša tekoči račun plačilne bilance, določa Marshall-Lernerjev pogoj⁷.

Mundell-Flemingov model se je izkazal za koristnega pri sklepanju o učinkih ekonomske politike na realni dohodek, obrestne mere in o procesu prilagajanja plačilne bilance v različnih sistemih določanja deviznega tečaja. Ker loči med tekočimi in kapitalnimi transakcijami, ga lahko uporabimo tudi pri ugotavljanju vpliva, ki ga bodo imele spremembe v ekonomski politiki na tekoči račun plačilne bilance (Knight in Scacciavillani, 1998, str. 6).

Slabost modela je v njegovi statičnosti in osredotočenosti na kratek rok. Tako zanemarljiv vpliv neto investicij na obseg kapitala in tekočega neravnotežja v plačilni bilanci na neto zunanjo zadolženost.

⁶ V modelu se določi kombinacija realnega dohodka in obrestne mere, in sicer v presečišču krivulj IS (ravnotežje na trgu blaga), LM (ravnotežje na denarnem trgu) in BP (ravnotežje v plačilni bilanci). Gre za kombinacijo obeh spremenljivk, ki kaže pri kateri vrednosti realnega dohodka in obrestne mere bodo hkrati v ravnotežju trg blaga, denarni trg in devizni trg. Model omogoča analizo pod predpostavko, da ni mednarodne mobilnosti kapitala, ali pa pod predpostavko, da je kapital (popolnoma ali delno) mednarodno mobilni. Pri danem realnem deviznem tečaju in mobilnosti kapitala, povzroči porast domačega dohodka primanjkljaj v tekočem računu plačilne bilance. Do uravnoteženja plačilne bilance (vsote tekočega in kapitalnega računa) pride s povečanjem domačih obrestnih mer relativno glede na tujino; pride do neto kapitalnega pritoka, ki ravno pokrije primanjkljaj v tekočem računu.

Pomemben je tudi naklon krivulj, saj bo ta odločil o tem, kakšen bo učinek različnih ekonomskih politik na tekoči račun plačilne bilance.

⁷ Pogoj pravi, da se bo saldo tekočega računa plačilne bilance, ki je v izhodišču enak nič, izboljšal v primeru realne deprecijacije domače valute le, če je vsota cenovne elastičnosti izvoza in uvoza večja od ena (Krugman, Obstfeld, 1994, str. 477)

Pričakovanja glede deviznega tečaja so statična. S pomočjo modela lahko opišemo le kratkoročne učinke ekonomske politike na tekoči račun plačilne bilance, ne pa dolgoročnega razvoja, ki izhaja iz medsebojnih povezav med stanji in tokovi. Mundell-Flemingov model je preveč poenostavljen približek realnosti, da bi lahko pojasnil dolgoročni razvoj tekočega računa in z njim povezane spremembe v stanju mednarodnih imetij in obveznosti.

2.2. Investicijsko varčevalna vrzel

Tekoči račun plačilne bilance odraža razvoj v času stanja neto terjatev ali obveznosti do tujine. Tako odraža medčasovne odločitve domačih in tujih rezidentov o varčevanju, investiranju, spremembe fiskalnega položaja in demografskih dejavnikov. Zato želijo tisti, ki odločajo o ekonomski politiki poznati razloge gibanja, oceniti vzdržnost stanja in vplivati na saldo prek različnih ukrepov ekonomske politike.

Poglavitne povezave plačilne bilance z ostalimi statistikami so razvidne iz naslednjih obrazcev:

$$GDP = C + G + I + X - M \quad (2.4)$$

$$CAB = X - M + NY + NCT \quad (2.5)$$

$$GNDY = GDP + NY + NCT = C + G + I + CAB \quad (2.6)$$

$$S = GNDY - C - G = I + CAB \quad (2.7)$$

$$CAB = S - I = (S_p - I_p) + (S_g - I_g) \quad (2.8)$$

Financiranje plačilne bilance:

$$CAB = NKA + RT \quad (2.9)$$

$$S - I = NKA + RT \quad (2.10)$$

Pomen oznak:

- GDP* - bruto domači proizvod,
- C* - osebna poraba,
- G* - državna poraba,
- I* - investicije,
- X* - izvoz blaga in storitev,
- M* - uvoz blaga in storitev,
- CAB* - tekoči račun plačilne bilance,
- NY* - neto dohodki od kapitala in dela iz tujine,
- NCT* - neto tekoči transferji,
- GNDY* - bruto nacionalni razpoložljivi dohodek,
- p* - privatni sektor,
- g* - državni sektor,
- NKA* - kapitalski in finančni račun plačilne bilance,
- RT* - rezervna imetja (devizne rezerve); transakcije.

Enačba (2.8) predstavlja vrzel med prihranki in investicijami (*savings investments gap*) in se pogosto uporablja za analizo salda tekočega računa plačilne bilance⁸. Izboljšanje salda tekočega računa plačilne bilance pomeni, da je prišlo do zmanjšanja proračunskega primanjkljaja (oz. povečanja proračunskega presežka), povečanja privatnih prihrankov in/ali zmanjšanja privatnih investicij. Za Slovenijo so temeljni agregati prikazani v tabeli 3.

V proučevanem obdobju se je delež investicij v BDP povečal za 6,1 odstotne točke. Delež domačih prihrankov v BDP se je v tem obdobju gibal v razponu od 23,2% do 24,6%, z izjemo leta 1993, ko je znašal le 20,6%.

⁸ Mundell-Flemingov model je kratkoročen in ne more dati odgovora o dolgoročni vzdržnosti plačilnobilančnih primanjkljajev. Če ima država možnosti za investiranje, ki so relativno večje od nagnjenosti k varčevanju, je plačilnobilančni primanjkljaj lahko vzdržen daljše obdobje. Gre za bolj dolgoročni pogled.

Tabela 3: Narodnogospodarsko varčevanje, investicije in saldo tekočega računa plačilne bilance v obdobju 1992-1997 (v % BDP)

	Varčevanje	Investicije	Saldo tek. računa
1992	24,6	17,6	7,1
1993	20,6	19,3	1,3
1994	24,5	20,6	4,0
1995	23,2	23,2	0,0
1996	23,6	23,4	0,2
1997	23,8	23,7	0,1

Vir: Ocena Urada Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj (1998, str. 77 in 1998a, str. 21).

Nizek delež investicij v BDP v prvem letu po osamosvojitvi odraža težave podjetij, ki so nastale z zmanjšanjem trga za njihove izdelke in nujnost da poiščejo za obstoječe proizvodne kapacitete nova tržišča. Delež varčevanja v BDP je leta 1992 tako bistveno presegal delež investicij; tekoči račun plačilne bilance je izkazoval visok presežek. Presežek v tekočem računu plačilne bilance je bil visok tudi v letu 1994. V tem letu so se investicije sicer že deloma okrepile, močno pa se je povečal delež varčevanja v BDP. Le-to se je v letu 1995 ponovno zmanjšalo. Ob močnem porastu deleža investicij v BDP se je saldo tekočega računa plačilne bilance poslabšal glede na predhodno leto kar za 4 odstotne točke BDP-ja.

2.3. Monetarni pristop

Pri monetarnem pristopu so povezave med realnimi spremenljivkami in deviznimi tečaji ter saldonom tekočega računa bolj zamegljene. Predpostavlja se, da drži pariteta kupne moči, pregled pa se osredotoča na tri spremenljivke: ponudbo denarja, povpraševanje po denarju in absolutno raven cen v vsaki državi. Ker v vsakem trenutku velja predpostavka o pariteti kupne moči, lahko spremembe v realnem deviznem tečaju zanemarimo. Nominalni devizni tečaj določa naslednja enačba, zapisana v reducirani obliki (Knight, Scacciavillani, 1998, str. 21):

$$e_t = (m_t - m_t^*) - \alpha(y_t - y_t^*) + \gamma(i_t - i_t^*) \quad (2.11)$$

Pomen oznak:

- e_t - naravni logaritem nominalnega deviznega tečaja (cena tujega denarja v enotah domačega denarja),
- m_t - naravni logaritem nominalne ponudbe denarja,
- y_t - naravni logaritem nominalnega BDP,
- i_t - obrestna mera.

Oznaka * pomeni, da gre za spremenljivke v tujini. Pod predpostavko nepokrite obrestne paritete ($E(e_{t+1} / \Omega_t) - e_t = i_t - i_t^*$)⁹ in če zanemarimo učinek monetarne ekspanzije na pričakovane bodoče spot devizne tečaje, enačba pravi, da bo proporcionalna sprememba v m_t relativno glede na m_t^* , ob ostalem nespremenjenem, privedla do proporcionalno enake spremembe v nominalnem deviznem tečaju. Zato model ne more ničesar povedati o učinku denarne politike na tekoči račun. Seveda pa moramo upoštevati vpliv denarnih šokov na pričakovanja o bodočem spot deviznem tečaju in na razlike v delovanju na trgih blaga in denarja. Medtem ko do prilagoditve na denarnem trgu in trgu vrednostnih papirjev pride takoj, se cene blaga določajo na trgih, kjer se ponudba in povpraševanje

⁹ Zapisano pomeni, da je pričakovana sprememba deviznega tečaja, ob danih pogojih, enaka razliki med domačo in tujo obrestno mero. Oznaka Ω predstavlja zbir informacij, na podlagi katerih se oblikujejo pričakovanja.

uskladita relativno počasi. Proces približevanja novemu ravnotežju je na trgih blaga počasnejši. Nepričakovani monetarni šoki bodo zato imeli realne učinke (Knight, Scacciavillani, 1998, str. 21).

Različna hitrost prilagajanja na denarnem (oz. finančnem) trgu in na trgu blaga ima za posledico, da bo v primeru nepričakovane monetarne ekspanzije nominalni devizni tečaj domače valute na kratek rok depreciral več kot proporcionalno glede na porast količine denarja. Gre za t.i. "overshooting", ki je prisoten določeno obdobje, odvisno od velikosti šoka in hitrosti prilagajanja na trgu dobrin. To pomeni, da bo vrednost domače valute v obdobju prilagajanja podcenjena. Prilagoditev se bo na začetku odrazila v povečanju presežka v tekočem računu, ki pa se bo počasi vrnil v dolgoročno ravnotežje.

3. TEORIJA IZVOZNO SPODBUJENE RASTI IN PLAČILNA BILANCA KOT OMEJITVENI DEJAVNIK

Danes je za mnoga gospodarstva značilna močna medsebojna povezanost prek mednarodnih tokov blaga, storitev in imetij. Hkrati s temi povezavami postaja njihova gospodarska rast vedno bolj odvisna tudi od tujine in ne le od razmer znotraj domačega gospodarstva. Pri analizi gospodarstev, kot je slovensko, ki je močno odprto, je namreč - kar je bilo tudi empirično potrjeno¹⁰ - gospodarsko dogajanje doma odvisno tudi, ali pa celo v pretežni meri, od dogajanja v tujini. Saldo tekočega računa plačilne bilance lahko predstavlja - kot bo pojasnjeno kasneje - omejitev gospodarski rasti.

Gospodarska rast je ena izmed ključnih makroekonomskih spremenljivk. Dejavniki gospodarske rasti so pogosto predmet različnih analiz. Za Slovenijo je pomembno, da bi dosegla hitrejšo gospodarsko rast, kot tista v razvitejših evropskih gospodarstvih. Tako bi se postopoma zmanjšal razkorak med gospodarsko razvitostjo teh držav in Slovenije, merjen v BDP na prebivalca.

Gospodarska rast lahko izvira iz domačega ali tujega povpraševanja. V Sloveniji je tuje povpraševanje zlasti v letu 1997 prispevalo k hitrejši gospodarski rasti (glej *tabelo 4*).

Na osnovi ocene za leto 1998 in napovedi za leto 1999 naj bi tuje povpraševanje v teh dveh letih raslo hitreje od domačega povpraševanja. Močna mednarodna povezanost Slovenije v obdobju relativno ugodnejše mednarodne konjunkturo omogoča hitrejšo domačo gospodarsko rast. Na gospodarski rasti se (v bodoče) lahko odrazijo tudi težave pri najpomembnejših partnericah.

Med skupinami domačega povpraševanja najhitreje raste delež investicijskega povpraševanja, rast končne porabe in reprodukcijskega povpraševanja pa je v navedenih letih nižja od rasti skupnega domačega povpraševanja.

Ekonomisti, ki se ukvarjajo z analizo virov gospodarske rasti pripisujejo različno pomembnost posameznim dejavnikom gospodarske rasti. Neoklasična razlaga gospodarske rasti se osredotoča na analizo ponudbe proizvodnih dejavnikov. Obseg proizvodnih dejavnikov je po njihovem mnenju odločilni dejavnik gospodarske rasti.

Druga skupina teorij se bolj posveča analizi povpraševanja. Sama stran ponudbe ne more zagotoviti gospodarske rasti. Zagovorniki te teorije vidijo vlogo dejavnika rasti v povpraševanju (ob predpostavki, da na strani ponudbe ni omejitev, kar je značilnost posameznih obdobj). To vlogo imajo pogosto investicije, tu pa prikazujemo teorijo, ki daje osrednje mesto izvozu.

¹⁰ Cimperman, 1996, str. 34.

Tabela 4: Stopnje rasti tujega in domačega povpraševanja (v %) v letih 1996-1999

	1996	1997	1998	1999 *
Skupno agregatno povpraševanje	3,4	5,8	4,3	3,6
1. Tuje povpraševanje	3,3	11,3	5,6	3,8
2. Domače povpraševanje	3,4	4,4	4,0	3,6
- reprodukcijsko	3,1	3,8	3,7	3,3
- končna potrošnja	2,6	3,5	3,7	3,0
- investicijsko	8,4	11,2	6,7	6,8

Vir: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1998b, str. 20.

* Napoved

3.1. Neoklasična teorija razlik v gospodarski rasti

Neoklasični pristop k analizi razlik v gospodarski rasti se osredotoča na ponudbeno stran in na koncept produkcijske funkcije. Produkcijska funkcija je tehnološka povezava, ki pojasnjuje proizvod z vložkom različnih proizvodnih dejavnikov, kot so kapital, delo, zemlja, tehnologija, učinkovitost vodenja in drugi dejavniki. V praksi se kot pojasnjevalne spremenljivke običajno pojavljajo delo, kapital in tehnologija.

Splošen zapis produkcijske funkcije je naslednji:

$$Q_t = F(L_t; K_t; t) \quad (3.1)$$

- Q - proizvod,
 L - delo (število zaposlenih ali število ur dela),
 K - kapital,
 t - nevtralna tehnološka sprememba, ki s časom dviga produkcijsko funkcijo.

Če enačbo (3.1) zapišemo v stopnjah rasti, dobimo izraz¹¹:

$$q_t = \alpha_t l_t + \beta_t k_t + \lambda_t \quad (3.2)$$

Z λ ($= \frac{1}{Q} \frac{\partial F}{\partial t}$) je označen tehnični napredek, medtem ko sta α ($= \frac{L}{Q} \frac{\partial F}{\partial L}$) in β ($= \frac{K}{Q} \frac{\partial F}{\partial K}$) elastičnosti proizvoda glede na delo in kapital. Vsota obeh koeficientov je v primeru konstantnega donosa na obseg dejavnikov enaka ena. V tem primeru bo enačba naslednja:

$$q_t = \alpha_t l_t + (1 - \alpha_t) k_t + \lambda_t \quad (3.3)$$

Neoklasični pristop k analizi gospodarske rasti le-to pojasnjuje s prispevki posameznih proizvodnih dejavnikov, pri čemer ugotavlja prispevek dela in kapitala, prispevek tehničnega napredka ali celotne faktorske produktivnosti pa dobimo kot ostanek. Rast celotne faktorske produktivnosti je tako izračunana na sledeči način:

$$\lambda_t = q_t - (\alpha_t l_t + (1 - \alpha_t) k_t) \quad (3.4)$$

¹¹ Enačbo odvajamo glede na čas in delimo obe strani s Q . Male črke pomenijo stopnje rasti spremenljivke.

Analizo rasti proizvoda pod različnimi predpostavkami omogoča enačba (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 25):

$$q = v(R + \rho + \sum a_i l_i^* + \sum (1 - a_i) k_i^* + \sum d_i) \quad (3.5)$$

Pomen posameznih oznak:

- v - donos na obseg (rastoč, konstanten ali padajoč),
- R - ostanek,
- ρ - stopnja nevtralnega tehničnega napredka,
- l_i^* - rast različnih elementov dela,
- k_i^* - rast različnih elementov kapitala, kot so oprema, zgradbe ipd.,
- d_i - prispevek k rasti, ki ga povzročajo dejavniki "neravnotežja" npr. izboljšana razmestitev virov.

Oznaka * pomeni, da je mogoče posamezne elemente ustrezno prilagoditi, npr. delovno silo za spremembe v kvaliteti dela.

Na podlagi gornje enačbe je nekaj avtorjev ocenilo prispevke posameznih elementov k gospodarski rasti izbranih držav v določenem obdobju. Tako je npr. Denison za Nemčijo ocenil za obdobje 1950-1962, da s spremembo obsega zaposlitve proizvodnih dejavnikov pojasni le 44% gospodarske rasti. Kendrick za obdobje 1960-1973 ugotavlja 72% pojasnjenost. Prvi avtor za ZDA ugotavlja za obdobje 1948-1969 52%, drugi pa za obdobje 1960-1973 približno 59% pojasnjenost (McCombie, Thirlwall, 28-31)¹².

3.2. Neoklasična teorija plačilnobilančnega prilagajanja

Neoklasična teorija plačilne bilance kot omejitvenega dejavnika rasti ni posebej upoštevala. Depreciacija naj bi bila pot za odpravo plačilnobilančnega primanjkljaja. Vendar ni nujno, da bo depreciacija privedla do zelenega rezultata, t.j. do odprave plačilnobilančnega primanjkljaja. Valuta države, ki ima primanjkljaj v tekočem računu plačilne bilance, ne bo nujno deprecirala, ker visoke pričakovane realne obrestne mere pritegnejo zadosti tujega kapitala, ki primanjkljaj pokrije.

Druga razlaga izhaja iz elastičnosti uvoza in izvoza na relativne cene in t.im. učinka J-krivulje (Krugman, Obstfeld, 1994, str. 464-466). Ob depreciaciji namreč povpraševanje po izvozu ne poraste dovolj in/ali po uvozu ne upade dovolj, da bi nadomestilo padec cen izvoza v tuji valuti in povečanje cen uvoza v domači valuti. To je lahko še posebej prisotno na kratek rok in J-učinek vodi do tega, da neto tuji zaslužki upadejo neposredno po devalvaciji preden se zares povečajo. Ob depreciaciji torej ne smemo pričakovati takojšnjih pozitivnih učinkov v bilanci menjave. Prisotnost J-učinka je bila testirana za nekaj držav, med drugim tudi za Nemčijo. Ugotovili so, da je do J-učinka v Nemčiji prišlo v letu 1995. V tem letu se je, kljub 5% realni apreciaciji nemške marke, trgovinski presežek Nemčije povečal za 18 mrd DEM (Closterman, 1996, str. 1).

Neoklasična teorija torej pojasnjuje razlike v gospodarski rasti z razlikami v rasti obsega proizvodnih dejavnikov (v ponudbi le-teh) in njihovi produktivnosti. Pomanjkljivost pristopa je, da ne pojasni, od kod izvirajo razlike v rasti proizvodnih dejavnikov in v produktivnosti. Prav tako neoklasična teorija ne upošteva dejavnikov kot so institucionalni okvir, organizacija podjetja ipd¹³. Ti dejavniki vplivajo na hitrost uporabe novih tehnik v podjetjih. Skupaj jih označimo z izrazom X -učinkovitost.

¹² Ostali dejavniki gospodarske rasti, kot so ekonomija obsega, eksogeni tehnični napredek idr. so torej prav tako ali vsaj enako pomembni. V primeru Nemčije daje ekonomija obsega v obdobju 1950-1962 približno 26% pojasnjenosti. Za kasnejša obdobja Kendrick ugotavlja, da je prispevek ostalih dejavnikov manjši in da večji del spremembe lahko pojasnimo s klasičnima dejavnikoma: z delom in s kapitalom. Nižja gospodarska rast in manjši prispevek ostalih dejavnikov v kasnejšem obdobju (po letu 1973) je lahko posledica visokih cen nafte in problemov merjenja obsega kapitala. Do precenjenosti te kategorije naj bi prišlo na podlagi uporabljenih metod merjenja, in sicer predvsem zaradi visokega porasta cen (prav tam).

¹³ Omeniti je potrebno tudi probleme merjenja. Že samo ocenjevanje prispevka dela in kapitala je zelo težavno, saj delo in kapital običajno nista neskončno zamenljiva proizvodna dejavnika, kot izhaja iz pojmovanja produkcijske funkcije, temveč navadno dopolnjujoča se elementa. To povzroča statistične probleme pri ocenjevanju prispevka posameznega elementa.

Neoklasična teorija tudi vedno predpostavlja polno zaposlenost proizvodnih dejavnikov, razmestitveno in proizvodno učinkovitost. Rast dela pojmuje kot rast populacije, tehnični napredek je eksogen.

Kot rečeno, neoklasična teorija ne razloži od kod razlike v rasti proizvodnih dejavnikov. Tu pomaga pristop s strani povpraševanja.

3.3. Plačilna bilanca kot omejitveni dejavnik rasti

V nadaljevanju predstavljena teorija temelji na povpraševanju. Ponudba se povpraševanju, v okviru omejitev, prilagodi. Povpraševanje (in z njim gospodarska rast) pa v posameznih gospodarstvih raste različno hitro. Vzrok za razlike v rasti povpraševanja leži v omejitvah plačilne bilance.

Osnovni model dolgoročno vzdržne rasti je razvil Thirlwall (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 246). Izhodišče je enačba ravnotežja v tekočem računu plačilne bilance, ki jo v domači valuti zapišemo takole:

$$P_d X + F = P_f M E \quad (3.6)$$

Oznake imajo naslednji pomen:

- X - obseg izvoza ("količine"),
- M - obseg uvoza ("količine"),
- F - (neto) nominalni pritek kapitala, merjen v domači valuti,
- P_d - cena izvoza, merjena v domači valuti,
- P_f - cena uvoza, merjena v tuji valuti,
- E - devizni tečaj (število enot domače valute za eno enoto tuje valute; pozitivna kotacija).

Zgornjo enačbo zapišemo tako, da izraža spremembe v vrednostih posameznih spremenljivk. Na tak način dobimo pogoj za splošno plačilnobilancično ravnotežno rast. Stopnja rasti vrednosti uvoza mora biti enaka tehtanemu povprečju rasti vrednosti izvoza in stopnji rasti vrednosti neto kapitalskega uvoza, oz. zapisano v enačbi¹⁴:

$$\theta(p_d + x) + (1 - \theta)f = p_f + m + e \quad (3.7)$$

Oznaka θ pomeni delež izvoza, $(1 - \theta)$ pa delež neto kapitalskih tokov v celotnih prejemkih iz tujine. To lahko zapišemo tudi takole:

$$\theta = \frac{P_d X}{P_d X + F} \quad (1 - \theta) = \frac{F}{P_d X + F} \quad (3.8)$$

Na podlagi dosedanjih enačb lahko zapišemo uvozno (3.9) in izvozno (3.10) funkcijo na naslednji način:

$$M = a \left(\frac{P_f E}{P_d} \right)^\psi Y^\pi \quad (3.9)$$

$$X = b \left(\frac{P_d}{P_f E} \right)^\eta Z^\varepsilon \quad (3.10)$$

¹⁴ Male črke pomenijo stopnje rasti spremenljivke.

Pomen oznak je naslednji:

- a,b - konstanti,
- ψ - cenovna elastičnost povpraševanja po uvozu ($\psi < 0$),
- η - cenovna elastičnost povpraševanja po izvozu ($\eta < 0$),
- ε - dohodkovna elastičnost povpraševanja po izvozu ($\varepsilon > 0$),
- π - dohodkovna elastičnost povpraševanja po uvozu ($\pi > 0$),
- Y - domači realni dohodek,
- Z - raven (realnega) dohodka na izvoznih trgih.

V uvozni enačbi primerjamo uvozne cene, merjene v domači valuti, s ceno blaga, ki je nadomestek uvoznemu blagu. V izvozni enačbi primerjamo izvozno ceno s ceno blaga (v domači valuti), ki izvoznemu blagu konkurira.

Izvozna in uvozna enačba, izraženi v stopnjah rasti, sta naslednji:

$$m = \psi(p_f + e - p_d) + \pi y \quad (3.11)$$

$$x = \eta(p_d - e - p_f) + \varepsilon z \quad (3.12)$$

Če vstavimo (3.11) in (3.12) v (3.7), dobimo izraz (3.13), kjer y^* pomeni s plačilno bilanco omejeno rast realnega dohodka:

$$y^* = \frac{(\theta \eta + \psi)(p_d - e - p_f) + (p_d - e - p_f) + \theta \varepsilon z + (1 - \theta)(f - p_d)}{\pi} \quad (3.13)$$

Prvi izraz na desni strani enačbe (3.13) kaže učinke sprememb v obsegu menjave (na trgovinsko bilanco), ki jih imajo spremembe relativnih cen na s plačilno bilanco omejeno rast realnega dohodka. Drugi del enačbe kaže vpliv pogojev menjave, tretji učinek eksogenih sprememb v rasti realnega dohodka na izvoznih trgih. Zadnji del izraza kaže učinek stopnje rasti neto kapitalskih tokov na domačo rast realnega dohodka.

Ob upoštevanju pričakovanih vrednosti cenovnih ($\psi < 0$; $\eta < 0$) in dohodkovnih ($\varepsilon > 0$; $\pi > 0$) elastičnosti povpraševanja po izvozu in uvozu v enačbi (3.13) lahko rečemo tudi tole (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 235-236):

Domača inflacija relativno glede na tujo bo vplivala negativno na plačilnobilančno ravnotežno stopnjo rasti, če je vsota cenovnih elastičnosti izvoza in uvoza absolutno gledano večja od ena.¹⁵ Stalna devalvacija oz. depreciacija valute ($e > 0$) bo izboljšala plačilno bilanco in povečala ravnotežno rast, če je vsota cenovnih elastičnosti izvoza in uvoza absolutno gledano večja od ena. Hitrejša rast svetovnega dohodka bo povečala s plačilno bilanco določeno ravnotežno rast. Za koliko je odločilno odvisno od dohodkovne elastičnosti povpraševanja po izvozu. Višja dohodkovna elastičnost povpraševanja po uvozu bo vplivala v obratni smeri (zmanjšala bo rast).

3.4. Harrodov zunanjetrgovinski multiplikator

Rast izvoza določa rast proizvoda predelovalne industrije prek multiplikacijskega učinka. Harrodova ideja je, da je hitrost rasti odprtega gospodarstva pojasnjena z zunanjetrgovinskim multiplikatorjem, ki je hkrati tudi mehanizem za ohranjanje plačilnobilančnega ravnotežja (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 237).

¹⁵ Gre za t.im. Marshall-Lernerjev pogoj.

Predpostavke v modelu so: konstantni realni pogoji menjave, v modelu ni varčevanja in investicij in tudi ni države.

$$\text{Velja: } Y = C + X \quad (3.14)$$

$$Y = C + M \quad (3.15)$$

Enačba (3.14) predstavlja enačbo ustvarjanja dohodka, ki nastane s proizvodnjo potrošnih dobrin (C) in z izvozom (X). Enačba (3.15) je enačba porabe dohodka, ki se nameni za domačo porabo dobrin (C) in za uvoz (M). Dodatni pogoj v modelu je $X=M$.

Funkcijo uvoza zapišemo takole:

$$M = M_0 + \mu Y \quad (3.16)$$

kjer M_0 pomeni avtonomni uvoz, μ pa mejno nagnjenost k uvozu. Ker velja $X=M$, lahko zapišemo naslednjo enakost:

$$Y = \frac{X - M_0}{\mu} \quad (3.17)$$

Velja tudi:

$$\frac{\Delta Y}{\Delta X} = \frac{\Delta Y}{\Delta M_0} = \frac{1}{\mu} \quad (3.18)$$

Izraz $\frac{1}{\mu}$ je statični Harrodov zunanjetrgovinski multiplikator¹⁶, ki bo vedno pripeljal plačilno bilanco nazaj v ravnotežje, prek sprememb v dohodku, ki bodo nastale kot posledica sprememb v izvozu ali v avtonomnem uvozu. Dinamiziranje statičnega Harrodovega zunanjetrgovinskega multiplikatorja da enačbo (3.19):

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta X}{X} \frac{1}{\mu} \quad (3.19)$$

Gospodarska rast države naj bi bila enaka gornjemu izrazu. Razlog za odstopanja so lahko le spremembe v realnih pogojih menjave in kapitalski pritoki, ki omogočijo, da domači izdatki niso enaki dohodkom in vodijo do neravnotežja tekočega računa plačilne bilance. V modelu - zaradi predpostavk - velja zapisana enakost.

Če v enačbi (3.13) predpostavimo $p_d = e + p_f$ (relativne cene, merjene v skupni valuti ostanejo na dolgi rok nespremenjene), potem dobimo naslednji izraz:

$$y^* = \frac{\theta \varepsilon z + (1 - \theta)(f - p_d)}{\pi} \quad (3.20)$$

Ob dodatni predpostavki, da ni kapitalskih pritokov, velja naslednje:

$$y^* = x/\pi \quad (3.21)$$

Empirično testiranje je pokazalo, da daje enačba (3.13) boljše rezultate kot uporaba preprostega Harrodovega zunanjetrgovinskega multiplikatorja (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 250).

¹⁶ Harrodov multiplikator ne upošteva možnosti kapitalskih pritokov in sprememb v relativnih cenah.

Če je gospodarska rast res omejena na strani povpraševanja, nastopi vprašanje, zakaj so nekatere države pokazale toliko večjo gospodarsko rast kot druge. V odprti ekonomiji, ki se ne sooča s problemi pomanjkanja virov, je raven dohodka odvisna od obsega izvoza. Izvoz predstavlja avtonomno sestavino povpraševanja, podobno kot investicije v keynesianskem modelu zaprtega gospodarstva. V primeru trdnega deviznega tečaja, ali kadar sta obseg izvoza in uvoza relativno neobčutljiva na gibanje relativnih cen, je raven proizvoda tista, ki se prilagodi, da zagotovi ravnotežje v plačilni bilanci. Poskusi, da bi povečali rast izvoza prek makroekonomskih politik, kot je prilagoditev deviznega tečaja, verjetno ne bodo uspešni.

Pri pojasnjevanju vpliva izvoza na gospodarsko rast bi bilo potrebno upoštevati tudi odprtost gospodarstva, saj lahko rast izvoza dosti bolj vpliva na gospodarsko rast odprtih gospodarstev (merjeno z deležem izvoza v BDP), kot v manj odprtih.

Zakaj se torej plačilnobilančna ravnotežna rast med državami razlikuje? Verjetno je to povezano z značilnostmi blaga, ki ga država proizvaja. Struktura blaga določa dohodkovno elastičnost povpraševanja po izvozu države in nagnjenost države k uvozu.

Za približevanje Slovenije in drugih držav, ki se želijo priključiti državam EU, bo potrebna hitrejša rast BDP na prebivalca od njegove rasti v EU. S tem bi se razlike v razvitosti med obema skupinama držav zmanjšale. Kakšna je vloga omejitev gospodarske rasti, ki izvirajo iz plačilne bilance, je bilo med drugim tudi za Slovenijo preverjeno v članku Landesmanna in Poeschla (1994).

Plačilnobilančni primanjkljaj je v državah v tranziciji pogost. Ob vsem enakem pomeni nižjo rast od rasti v stanju ravnotežja, razen če so kapitalski pritoki zadostni, da primanjkljaj pokrijejo (ali pa so tudi višji od njega). Ob predpostavki o vrednosti cenovnih elastičnosti ima realna deprecijacija pozitivne, apreciacija pa negativne učinke na gospodarsko rast.

Pomemben dejavnik procesa približevanja razvitejšim državam je tudi izboljševanje kvalitete doma proizvedenega blaga. To lahko vključimo v model tako, da drugače opredelimo P_d , s čimer dobimo za spremembo v kvaliteti prilagojeno ceno izvoženega ali doma prodanega blaga. Sprememba v kvaliteti, t.j. njeno izboljšanje, ima enak učinek kot realna deprecijacija in tako predstavlja učinkovito protiutež razlikam v inflacijskih stopnjah domačih in tujih proizvajalcev.

V kratkem času niso možne znatne spremembe v kvaliteti blaga. Realna deprecijacija, kot sredstvo povečevanja konkurenčnosti in spodbujanja gospodarske rasti je zato na začetku procesa tranzicije koristna. Ko postanejo cenovne elastičnosti počasi "normalne", pridobi na pomenu tudi relativna stroškovna oz. cenovna konkurenčnost. Gospodarstvo preide počasi v stanje stabilne rasti.

Slovenija naj bi ob scenariju vključitve v EU po mnenju Landesmanna in Poeschla (1994, str. 27) v naslednjih desetih letih povečala BDP na prebivalca na 68% povprečja v EU, ob nespremenjenem stanju na 64% in ob najbolj neugodnem scenariju (krčenje odnosov z EU, omejitve menjave) na 56%¹⁷.

Thirlwall je s svojim modelom torej pokazal, da je rast domačega dohodka pod določenimi predpostavkami enaka enostavnemu dinamičnemu Harrodovemu multiplikatorju. Na podlagi empiričnega testiranja naj bi bil tak izračun zelo blizu dejanski gospodarski rasti. Nobena država naj bi ne bila sposobna na daljši rok rasti hitreje, kot to omogoča plačilna bilanca.

Ključno vlogo pri gospodarski rasti pa ima izvoz. Empirične ugotovitve kažejo, da je ta zelo povezan s kvaliteto, oblikovanjem, dostavo in drugimi necenovnimi dejavniki; cenovni dejavniki so relativno manj pomembni. Rast izvoza lahko sprost plačilnobilančne omejitve in omogoči hitrejšo rast, če je seveda na voljo ustrezna količina proizvodnih dejavnikov. Rast izvoza lahko prav tako spodbudi gospodarsko rast prek povezave z rastjo proizvodnje in produktivnosti.

¹⁷ Simulacije, ki sta jih izvedla, so pokazale, da je povezava med s plačilno bilanco omejeno stopnjo gospodarske rasti in realnim efektivnim tečajem zelo občutljiva. Kratkoročni pritiski k apreciaciji realnega efektivnega tečaja, ki se ne nadomestijo z izboljšano kvaliteto so škodljivi za plačilnobilančni položaj držav Srednje in Vzhodne Evrope in s tem tudi za njihovo gospodarsko rast.

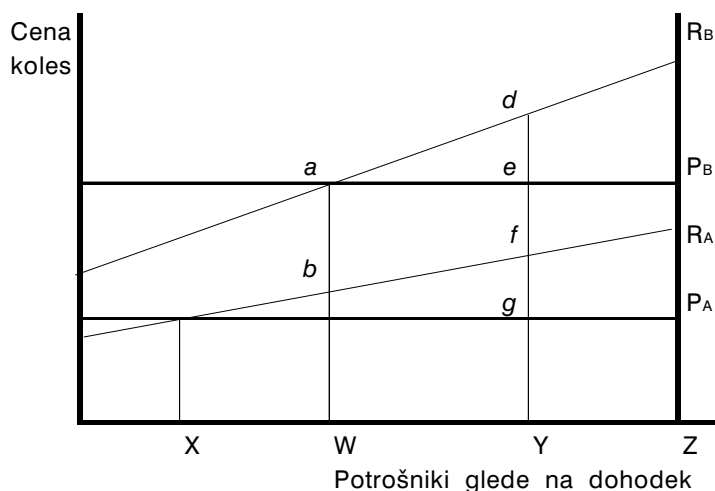
4. NECENOVNA KONKURENCA

Pomanjkljivost modela (3.13) je, da ne vključuje t.im. necenovnih dejavnikov¹⁸, ki prav tako pomembno vplivajo na obseg menjave. V grobem jih lahko razdelimo v dve skupini:

prodaja, marketing,
značilnosti proizvoda, vključno z oblikovanjem, kvaliteto, zanesljivostjo, poprodajnimi storitvami.

Necenovna konkurenca je postala z vedno večjo diferenciacijo proizvodov vse pomembnejša in je pogosto važnejša kot sama cena proizvoda. V nadaljevanju na kratko prikazujemo Schott-ov model (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 285-289), ki pokaže kakšen vpliv ima necenovna konkurenca na odločitve posameznikov o nakupu.

Slika 1: Schott-ov model

Vir: Prirejeno po McCombie, Thirlwall, 1994, str. 286.

V modelu dve državi proizvajata neko vrsto blaga, npr. kolo. Blago se med državama razlikuje le v kvaliteti, zaradi česar blago prve države (A) ni popoln nadomestek za blago druge države (B). Preostale predpostavke modela so (McCombie, Thirlwall, 1994, str. 285):

Če bi bilo blago obeh držav enake kvalitete, bi potrošniki kupovali blago tiste države, ki ga prodaja cenejše.

Kupci bodo kupovali kvalitetnejši proizvod, če določeni proizvod ponujata obe državi po isti ceni. Kadar potrošniki kupujejo proizvod in so soočeni z različnimi kombinacijami cene in kvalitete, bodo o nakupu odločali dohodki in okusi potrošnikov.

Najprej se omejimo le na državo A. Cena koles, ki jih proizvaja ta država je v *sliki 1* označena s PA. S premico RA je označena cena, pri kateri je potrošniku vseeno, ali kolo kupi ali ne (*reservation price*). Predpostavka je, da je ta cena pri potrošnikih z višjimi dohodki višja, zato je naklon premice pozitiven. Če ostanemo le pri državi A, potem potrošniki obravnavane države, ki so po dohodku razvrščeni levo od X (dohodek raste od leve proti desni) kolesa ne bodo kupili. Dejanska cena zanj je večja od točke indiferentnosti. Proizvajalec koles v državi A lahko poveča prodajo koles na dva načina:

zniža ceno koles (premica PA se premakne navzdol) ali
proizvede bolj kvalitetna kolesa (premica RA se premakne navzgor).

¹⁸ Novejše teorije menjave poudarjajo pomen necenovne konkurence za menjavo in poskušajo s tem razložiti pojav menjave znotraj iste panoge (*intra-industry trade*). Posebej je necenovna konkurenca pomembna za proizvode, ki vsebujejo veliko dodane vrednosti.

Kolesa države B so boljše kvalitete in imajo višjo ceno. Vprašanje, na katerega odgovarja *slika 1*, je: pod katerimi pogoji bodo potrošniki kupovali kolesa države B? Vprašanje je zanimivo le za tiste potrošnike, ki so razvrščeni desno od W, saj:

potrošniki, razvrščeni levo od X, ne bodo kupovali koles,
potrošniki, razvrščeni od X do W, bodo kupovali kolesa države A. Le v tem primeru je njihova premica indiferentnosti višja od dejanske cene.

V točki W so potrošniki indiferentni do tega, ali kupijo kolo države B, ali ne. Pri kolesih države A je dejanska cena nižja od indifferenčna krivulje in razliko lahko poimenujemo potrošnikov presežek. Točka *a* v diagramu predstavlja manjšo koristnost za potrošnika kot točka *b*, zato se bo odločil za nakup kolesa države A. Prelomna točka v *sliki 1* je označena z Y. Razliki med dejansko ceno in ceno, ki jo kažeta indifferenčni premici sta v primeru obeh držav enaki: *de* za kolesa države B in *fg* za kolesa države A. Od te točke naprej bodo potrošniki kupovali kvalitetnejša in dražja kolesa, ki jih proizvaja država B.

Iz opisanega modela izhaja, da lahko država poveča svoj tržni delež oz. prodajo svojih izdelkov na dva načina: z znižanjem cene proizvoda ali s povečanjem kvalitete proizvoda. Z razvojem dohodki potrošnikov rastejo in s tem se povečuje povpraševanje po kvalitetnejšem proizvodu. Za državo A samo zniževanje cene izdelka ni prava rešitev. Če država ne povečuje tudi kvalitete izdelkov, bo izgubljala tržni delež oz. v skrajni točki sploh ne bo več mogla prodajati svojih izdelkov.

* * *

Neoklasična teorija torej obravnava gospodarsko rast predvsem s ponudbene strani. Pojasnjuje jo z rastjo obsega in produktivnosti posameznih proizvodnih dejavnikov. Plačilne bilance v analizo ne vključuje. Teorija gospodarske rasti, ki temelji pretežno na povpraševanju, pa na drugi strani daje prav analizi dejavnikov, ki izhajajo iz plačilne bilance, pomembno mesto. Med državami se namreč cenovne ter dohodkovne elastičnosti povpraševanja po izvozu in uvozu razlikujejo. Če je izpolnjen Marshall-Lernerjev pogoj, bo realna deprecijacija domače valute izboljšala saldo tekočega računa plačilne bilance in vplivala na povečanje domače gospodarske rasti. Realni deprecijaciji domače valute enak učinek bo imelo tudi relativno (glede na tujino) izboljšanje kvalitete doma proizvedenega blaga. Gre za necenovni vidik konkurenčnosti gospodarstva, ki na tekoči račun plačilne bilance vpliva podobno kot izboljšanje cenovne konkurenčnosti.

LITERATURA IN VIRI:

Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 s ciljno projekcijo razvoja do leta 2002, Pomladansko poročilo 1998. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1998. 96 str.

Analiza gospodarskih gibanj v letu 1998 z oceno možnosti razvoja v letu 1999, Jesensko poročilo 1998. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1998a. 69 str.

Bilten Banke Slovenije, Ljubljana, različne številke.

Cimperman Feliks et al.: *Kvartalni ekonometrični model slovenskega gospodarstva*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, 1996. 164 str.

Closterman Joerg: *The Impact of the Exchange Rate on Germany's Balance of Trade*. Discussion Paper 7/96, Economic Research Group of the Deutsche Bundesbank, Deutsche Bundesbank, 1996. 41 str.

Delakorda Aleš: *Analiza gibanja tečaja tolarja*. Diplomsko delo VII. stopnje. Maribor: Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta. 1995. 66 str.

EUROSTAT, IMF, OECD, UN, World Bank: *System of National Accounts*. 1993. 711 str.

Knight Malcolm, Scacciavillani Fabio: *Current Accounts: What is Their Relevance for Economic Policymaking?* IMF Working Paper 98/71. Washington: International Monetary Fund, 1998. 41 str.

Krugman Paul R., Obstfeld Maurice: *International Economics, Theory and Policy*. Third Edition. New York: Harper Collins College Publishers, 1994. 795 str.

Landesmann Michael, Poeschl Josef: *Balance-of-Payments Constrained Growth in Central and Eastern Europe and Scenarios of East-West Integration*. Research reports: The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), 1995. 30 str.

McCombie J.S.L., Thirlwall A.P.: *Economic Growth and the Balance-of-Payments Constraint*. New York: St. Martin's Press, 1994. 616 str.